

ÜTÖPİK KOMÜNİSTLER: THOMAS MORE VE ÜTOPYA

14 Nisan 2021

Yıldırım Koç

4 Nisan 2021 günü Tommaso Campanella ve Güneş Ülkesi yazısını yayımlamıştım. Bugün Thomas More ve Ütopya'yı tanıtacağım.

Thomas More, "ütopya" sözcüğünü geliştiren ve yerleştiren kişidir.

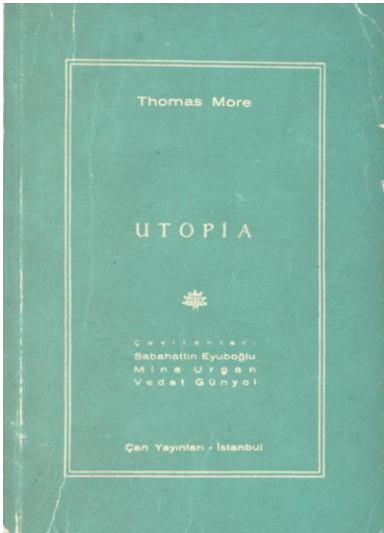
More, 1478 yılında Londra'da doğdu. 1523 yılında İngiltere'de Avam Kamarası'nda sözcü oldu. 1529 yılında da başbakanlığa eşit bir göreve atandı.

Thomas More aşırı dindar bir kişiydi; Hıristiyan dünyasının papanın egemenliği altında bütünleştirilmesini savunuyordu. Thomas More, 1886 yılında Papa XIII.Leo tarafından azizliğin birinci mertebesine yükseltildi. 1935 yılında da Papa XI.Pius tarafından Katolik Kilisesi'nin azizleri arasında resmen yer alarak Saint Thomas More oldu.

T.More çok dürüsttü. Çok sade yaşardı. Ailesine çok bağlıydı. Ancak siyasi olarak son derece muhafazakar ve hatta gerici bir kişiydi. Ayaklanmaya karşıydı. Düzene karşı ayaklanmanın tanrıya karşı ayaklanma olduğunu savunuyordu.

Bu nedenle Thomas More'u, bazı kişilerin yaptığı gibi, "eşine tarihte az rastlanan büyük bir devrimci" saymak son derece yanlıştır. İngiltere'de halk üzerinde en büyük baskıların uygulandığı dönemde hakim sınıfların en üst düzeyde hizmetkarlığını yapmış ve uygulanan zulümde en üst düzeyde sorumluluk üstlenmiş bir kişiyi, yalnızca yazdığı bir kitaba dayanarak bu şekilde övmek, sınıfsız ve sömürsüz bir dünya mücadelesinde ömürlerini tüketmiş devrimcilere büyük haksızlıktır ve saygısızlıktır.

Thomas More doğru bildiğinden şaşmayan bir kişiydi. Bu çizgisini, İngiltere kralı VIII. Henry'ye karşı da sürdürdü. VIII. Henry, Vatikan'ın ve Papa'nın İngiltere'deki gücünü kırmak amacıyla Anglikan kilisesini kurmuş ve kendisi de bu kilisenin başına geçmişti. T.More tüm baskılara karşın gerici Vatikan'a bağlılıktan ve katoliklikten ayrılmadı ve 1534 yılında kral VIII. Henry'nin emriyle hapse atıldı. Hapiste de bu tavrını sürdürünce, 1535 yılında başı kesilerek öldürüldü. T.More, devrimcilikten değil, Anglikanlığa karşı tarihsel olarak daha gerici konumdaki katolikliği savunduğu için hayatını kaybetti.

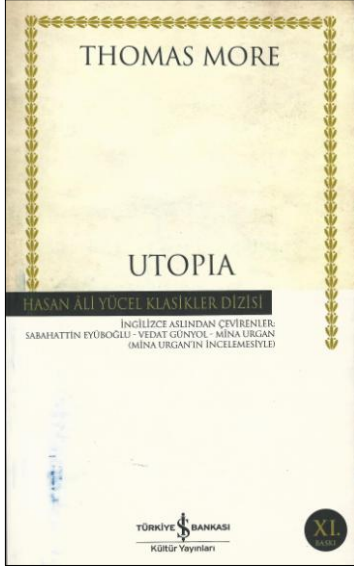

Utopia'nın Türkçe'ye ilk çevirisi Sabahattin Eyuboğlu, Mina Urgan ve Vedat Günyol tarafından gerçekleştirildi. (More, Thomas, **Utopia**, Çan Yay., İstanbul, 1964) Mina Urgan, kitabın 11. baskısına yazdığı "Thomas More'un Yaşamı ve Utopia'nın İncelenmesi" çalışmasında Thomas More hakkında İngiliz eleştirmeni Sidney Lee'nin eleştirisini şöyle özetlemektedir: "More yalnız kitabında ilericidir; siyasal yaşantısında hep tutucu kalmıştır. Monarşinin halkı zorbaca yönetmesine, sınıf ayrılıklarından doğan haksızlıklara karşı çıkmamıştır; yoksullukları önlemek için bir çaba göstermemiştir." Lee şöyle demektedir: "Utopia'da düşünce özgürlüğünün ve hoşgörünün bir savunucusu olan More, din alanında boş inançların ve akılla hiç uyuşmayan bir otoritenin sürmesi uğruna kendini feda etmiştir." (More, Thomas, **Utopia**, T.İş Bankası Yay., İstanbul, 2010, s.224)

İngiliz sömürücülerinin ve gerici Katolik kilisesinin hizmetindeki Thomas More, devlet otoritesinin sarsılmasını ve halkın yöneticilere başkaldırmasını çok tehlikeli sayıyordu. Bu nedenle 1532 yılında yazdığı bir yazıda, büyük bir devrimci olan Thomas Münzer'e (Müntzer) şiddetle çatmıştı.

Mina Urgan da More hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Utopia'da yüzde yüz hoşgöründen yana olan More'un kendi kişisel yaşantısında, Tanrı'ya inançları ne denli candan olursa olsun, Katolikliğe başkaldıranları kâfir saydığı, onlarla ömrü boyunca uğraştığı doğrudur. Mezarı için hazırladığı yazıtta kendini 'hırsızların, katillerin ve kâfirlerin düşmanı' olarak tanıtır. Dinle ilgili

polemiklerinde, o çağda geçerli olan küfürlere başvurarak, dinsel reformu tutanları, 'veba salgını gibi' yayılmakla, 'domuzlar', 'cehennem köpekleri', 'şeytana hoş görünmek için oynayan maymunlar' olmakla suçladı."

Mina Urgan'ın Thomas More'u çağdaşı Münzer ile karşılaştırması da ilginçtir: "Thomas More, papalığa bağlılığından ötürü öldürüldü. Oysa Almanya'da dinsel reformun öncülerinden biri ve bir eylem adamı olan Münzer, papalığa karşı çıkmakla kalmadı; köylüleri ve yoksulları örgütleyip ayaklanmalarını da sağladı ve bu yüzden ölüm cezasına çarptırıldı. More'un Confutation of Tyndale's Answer (Tyndale'in Verdiği Cevabın Yanlış Olduğunun Kanıtlanması) (1532) adlı polemik yazısında, Utopia'da öngörülen sosyalizmin gerçekleşebilmesi amacıyla ayaklanan Münzer yandaşlarına kıyasıya çatması, her ne kadar garip bir tutarsızlık örneği görünse de buna şaşmamalı aslında. Çünkü More, bir ülkede devlet otoritesinin sarsılmasını, halkın yöneticilere başkaldırmasını çok tehlikeli sayıyordu."

Katolik Kilisesi 13. yüzyıldan itibaren zenginlerle yoksullar arasındaki sınıf ayrımının Tanrı buyruğu olduğunu yaymaya başladı. Bu anlayışa karşı 14. yüzyılda John Wycliffe'in önderliğinde yoksul rahipler hareketi başladı. Bu akıma "Lollard"lar deniyordu.

Lollard'ların önderlerinden John Ball'un katıldığı 1381 yoksul köylü ayaklanması çok önemlidir. Mina Urgan şöyle yazıyor: "Gel gelelim Thomas More, elbette lollardlardan, halk ayaklanmalarından yana değildi. Gençliğinde birkaç yıl geçirmişti bir manastırda ve sosyalizminin dinsel kökenleri, manastır yaşantısına dayanmaktaydı aslında. Tıpkı manastırlarda olduğu gibi, Utopia'da da özel mülkiyet ve para yoktur, her şey ortaklaşa paylaşılır, herkes eş giyinir, birlikte yemek yer, bireysel bir yaşamdan fazla toplumsal bir yaşam sürer."

"Hümanist" Thomas More (1478-1538) tüm ömrünü gerici Katolik kilisesinin çizdiği sınırlar içinde ve sömürücü İngiliz hakim sınıflarına hizmetle geçirdi. Kitabında, başkalarının sömürülmesi temelinde eşitlikçi ve ortak mülkiyete dayalı bir dünya resmi çizerken, kendi çağdaşı devrimcilere karşı sömürü düzenini savundu.

Thomas More'un devlet yönetiminde en üst düzey sorumluluklar üstlendiği yıllar, İngiltere'de yoksullar üzerindeki baskıların en acımasız bir biçimde uygulandığı dönemdi. Artan yün fiyatları nedeniyle büyük toprak sahipleri onbinlerce ortakçıyı topraklarından çıkartarak, buraları otağa çevirince, kentlere göç eden köylüler büyük bir yoksulluk içine itildi. İş bulamayanlar hırsızlığa yöneldi. Hırsızlığın cezası ölümdü. Thomas More, Utopia'da artan hırsızlığı önlemek için ölüm cezası verilmesini şöyle eleştirmektedir: "Öldürmek hırsızlığı cezalandırmak için çok ağır, hırsızlığı önlemek içinse çok hafif bir cezadır. Her çalan ölümü hak etmedikten başka, açlıktan ölmemek için çalan adama en korkunç işkenceleri de yapsanız yine çalar (...) Hırsızlara en ağır cezaları verecek yerde, toplumun bütün üyelerine yaşama olanaklarını sağlarsanız ve kimse kellesi bahasına çalmak zorunda kalmasa daha iyi olmaz mı?"

Ancak Thomas More'un bir döneminde devlet yönetiminde büyük sorumluluklar üstlendiği VIII. Henri'nin krallığı sürecinde 7200 hırsız asıldı.

Thomas More, köylülerin yoksullaştırılması ve topraklarından kovulmasından sorumlu olan aristokratları Utopia'da şöyle eleştirmektedir: "Halkın yoksulluğa düşmesinin baş nedeni aristokratların çokluğudur. Bu yararsız, bu bal vermez arılar başkalarının alın teriyle geçinmekte,

topraklarında çalışanları daha fazla kazanmak için derisine kadar yüzmekte, bunun dışında başka gelir kaynağı bilmemektedirler.”

Ancak, Thomas More, bu aristokratların sömürüsünün devamını sağlayan devletin başbakanlığa eş yöneticiliğine kadar yükseldi ve bu çarkın dişlilerinden biri olarak aristokratlara hizmet verdi.

Tüm bu olumsuz siyasi özelliklerine karşın, Thomas More’un Utopia’sında anlattığı düzenin birçok olumlu yanı vardı. Ancak bu olumluluklar, Utopia’daki köleler için geçerli değildi. Utopia, sınıflı bir toplumdur ve olumlu sayılacak düzenlemeler, köle olmayanlar için uygulanıyordu. Utopia’nın özgür halkı, köleleri sömürdüğü gibi, başka halkları da kullanmada becerikliydiler. Bu açılarından bakıldığında, Utopia’daki olumlu uygulamalar, emperyalizmi destekleyerek kapitalist toplum içinde halk için daha insanca yaşama koşulları yaratmayı hedefleyen günümüz Avrupa sosyal demokratlarını önemli ölçüde anımsatmaktadır.

Thomas More’un Utopia’sında özel mülkiyet yoktur:

“Utopia’da yasalar sayıca çok azdır. Yönetim bütün yurttaşları aynı ölçüde yararlandırır. Herkes değerinin karşılığını görür. Ortak zenginlik öyle eşitçe dağıtılır ki herkes bütün yaşama kolaylıklarına bol bol kavuşur. (...) Bu büyük dâhi (Eflatun, YK) çok önceden görmüş ki insanları mutluluğa ulaştırmanın tek yolu, eşitlik ilkesini uygulamaktır. Oysa mülkün tekelde ve mutlak olduğu bir devlette eşitlik kurulamaz sanırım, çünkü orada herkes türlü yollarla kazanabildiği kadar kazanmakta haklı görür kendini ve ulusun zenginliği, ne kadar büyük olursa olsun, önünde sonunda başkalarının yoksulluğuna göz yumacak küçük bir azınlığın eline geçer.”

“İşte bütün bunlar beni kesin olarak şu inanca götürdü ki, mülk sahipliğini ortadan kaldırmak memleketin zenginliğini eşitçe, doğrulukla dağıtabilmenin ve insanlığı mutluluğa kavuşturmanın biricik yoludur. Mülkiyet hakkı toplumsal yapının temeli olduğunca en kalabalık ve en işe yarar sınıf yoksulluk, açlık, umutsuzluk içinde yaşayacaktır.”

Utopia’da konutlar ve konutlardaki eşyalar da ortak mülkiyettir: “Her iki kapı da bir dokunuşta açılacak kadar hafiftir. Kilitler anahtarlar yoktur. İsteyen girebilir. Çünkü evde hiçbir şey özel değildir, ne varsa herkesin malıdır. Utopialılar ev bark konusunda ortaklık ilkesine bağlıdırlar. Özel mülk düşüncesini kökünden yok etmek için her on yılda bir ev değiştirirler ve herkesin oturacağı ev kura ile belli olur.”

Utopia’da insanların her türlü ihtiyacı, para ödenmeden ve kişinin toplumsal üretime ve hizmetlere katkısı dikkate alınmadan, ihtiyaca göre karşılanır:

“Her şehir, dört eşit bölge ya da mahalleye bölünmüştür. Her mahallenin ortasında, içinde her çeşit eşya bulunan bir pazar yeri vardır. Bütün ailelerin ürettiği mallar, bu pazar yerine getirilip, orada belirli evlerde, ambarlarda ve depolarda biriktirilir. Her ailenin büyüğü ya da evin başı, para ödemedi, karşılık olarak başka bir mal, rehin olarak bir eşya, ya da bir senet vermeden, kendisine ve birlikte oturanlara gereken malları bu pazar yerinden alıp götürür. Her şey bol olduğuna göre, hiç kimsenin gereğinden fazlasını istemeyeceği de bilindiği için, ne diye herhangi bir şey esirgensen aile başından? Bir şeyden yoksun kalmayacağına güveni olan da, ne diye bunun gereğinden fazlasını istesin? Herkes bilir ki, bütün canlı varlıklarda, açgözlülüğün nedeni ya korku ya da yoksulluktur. İnsanda ise, bazen yalnız kendini beğenmişlikten gelir açgözlülük. Çünkü faydasız ve boş şeyleri gösterişle ortaya serip, başkalarından üstün geçinmeği şanlı bir iş sayar insanlar. Utopialılar arasında böyle kötü huyların yeri yoktur.”

Utopia’da yemekler parasızdır. İsteyen evinde yemek yapabilir, ancak beklenen, öğle ve akşam yemeklerinin topluca yenmesidir:

“Öğle ve akşam yemeklerini haber veren boru ötüncü, kendi evlerinde ya da hastahanelerde yatanlar bir yana, bütün aileler bu halkevlerinde toplanır. Buraya gereken yiyecek sağlandıktan sonra, bir adamın çarşıdan yiyecek alıp kendi evine götürmesi yasak değildir. Ama hiçbir Utopialı da büyük bir sebep olmadan bu hakkını kullanmaz. Çünkü isteyen evinde yemekte serbest olduğu halde, kimse bunu pek doğru bulmaz. Üstelik de hemen orada yakındaki halkevinde güzel ve lezzetli yemekler hazır dururken, evde uğraşa uğraşa kötü bir yemek pişirmek düpedüz saçma sayılır. Bu halkevlerinde, bütün aşâğılık, zahmetli ve ağır işleri

köleler görürler. Ama yemekleri pişirip kotarmak ve her şeye çeki düzen vermek ödevi, sırayla her ailenin kadınlarına düşer.”

Utopia'nın yayımlandığı 1516 yılı, bir süre önce keşfedilen Amerika kıtasından bol miktarda altının ve gümüşün Avrupa'ya aktığı, herkesin altın ve gümüş peşinde koştuğu bir dönemdeydi. İnsanlar altın ve gümüşün iyice esiri olmuştu. Utopia'da ise altın ve gümüş aşağılanmaktadır:

“Utopialılar kendi geleneklerine uygun ama, altını tanrılaştıran bizim törelerimize aykırı bir kullanma yolu bulmuşlar. Yiyeceklerini içeceklerini topraktan ya da camdan güzel biçimli ama az değerli kaplara koyarlar; altın ve gümüşüye, ortak evlerde olsun, özel evlerde olsun, en bayağı işlerde kullanırlar. Hatta oturaklarını bile altın ve gümüşten yaparlar. Kölelerinin zincirlerini, çok kötü suçlar işlemiş mahkumların nişanlarını yapmak için bu madenlerden yararlanırlar. Mahkumların parmaklarında ve kulaklarında altın halkalar, boyunlarında altın gerdanlık, başlarında altın bir çember vardır. Kısacası, altını ve gümüşü kepaze etmek için ellerinden geleni esirgemezler.”

Thomas More çok iyi bir aile reisiydi. Bu anlayış, yazdığı kitaba da yansımıştır. Utopia'da evlilik vardır ve boşanma mümkündür. Ancak, “evlilik kurallarına bağlı kalmayanlar, en ağır cezaya çarptırılıp, köle olurlar.”

Diğer bazı ütopyalardan farklı olarak, Thomas More'un Utopia'sında halk çalışır ve üretir. Ancak gereksiz işler kaldırıldığından, aylıklık yasaklandığından ve kadınların da çalışma yaşamına katılması sağlandığından, çalışma süresi, insanların kendilerini geliştirmelerine zaman ayıracak biçimde kısaltılmıştır.

“Kadın erkek bütün Utopialılar usta birer tarımcı olmak zorundadırlar. (...) Bütün Utopialıların katılmak zorunda olduğu tarım dışında, herkes özel bir iş eğitimi görür. Kimi dokumacılık öğrenir, kimi duvarcılık, testicilik, kimi demircilik ya da dülgerlik. Başlıca zanaatlar bunlardır. Bütün adalılar bir örnek giyinirler. Yalnız kadınla erkeğin, bekarla evlinin kılıkları değişiktir. Giysilerde hem güzellik, hem de rahatlık aranır. Yazın da kışın da giyilebilir. Her aile kendi yiyeceklerini kendi yapar. (...) Utopialılar günün ve gecenin yirmi dört saatini eşit parçalara bölmüşlerdir. Yirmi dört saatin yalnız altı saati işe ayrılmıştır. (...) Altı saat çalışma bütün rahatlıkları bol bol karşıladıktan başka, ihtiyaçların çok üstünde bir ürün de sağlıyor. Başka memleketlerde nice insanların aylak gezdiklerini düşünürseniz, Utopia'da neden bunun böyle olduğunu anlarsınız.”

Thomas More, bundan sonra, kadınların, din adamlarının, soyluların, onların uşaklarının ve korumalarının, sahte sakatların çalışmadığı toplumlara eleştiriyor.

Utopia'da giyim de ihtiyacı karşılanmasını güzel bir biçimde sağlamayı amaçlıyor; gösterişi değil. Bu sade yaşam biçimi de 16. yüzyılda aristokrasinin gösteriş merakının eleştirisi ve günümüzde kapitalizmin tüketim çılgınlığına bir yanıt.

Utopia'daki bu eşitlikçi, paylaşımcı, ortaklaşacı düzen, köle sömürsünü ve başka halkların kullanılmasını da kabulleniyor. Diğer bir deyişle, öngörülen, sınıfsız bir toplum ve dünya ölçeğinde kardeşlik değil.

Utopia'da kölelik var. Ağır, pis, tehlikeli ve zararlı işler kölelere yaptırılıyor:

“İşçiye ihtiyacı olan her yurttaş bir gün için, ücret karşılığı, birkaç mahkum tutar. Onlara serbest işçilerden daha az para verir. Tembellerini dövmek hakkı da vardır mahkum kiralayanların, böylece mahkumlar hiç işsiz kalmaz, yiyeceklerini, giyeceklerini kendi emekleriyle kazanır, her gün Hazineye de bir gelir sağlarlar

“Bütün mahkumlar giydikleri bir örnek elbisenin rengiyle hemen tanınırlar. Saçları toptan değil, kulaklarının biraz üstüne kadar tıraş edilir. Kulaklarından biri de ucundan kesilir. (...) Hiç bir mahkum silah taşıyamaz...”

“Her il kendi mahkumlarına belli bir damga vurur. Bu damgayı silmek, ilin sınırlarını aşmak ve başka ilin köleleriyle konuşmak da ölümlü cezalandırılır. Kaçmayı tasarlamak kaçmak kadar tehlikelidir. Böylesi bir tasarıya katılan köle hayatını, hür insan özgürlüğünü kaybeder. Yasa, bu tasarımı haber vereni ödüllendirir: Özgürse para, köle ise özgürlük verir ona.”

“Kölelerin birleşip devlete karşı gelmeleri de olacak şey değildir. Böyle bir işi başarabilmek için elebaşların başka illerdeki köleleri de kazanmaları gerekir. Oysa bu yol da iyice kapalıdır. Toplanmaları, konuşmaları, hatta selamlaşmaları ölüm cezası getirecek insanlar nasıl söz birliği edebilirler bütün yurttta? Düşüncelerini arkadaşlarına bile açmaktan korkarlar; çünkü bilip de susmak ölüm getiriyor, ele vermek ise çok kazançlı.”

Utopia’da pazarlarda balık ve her türlü et bulunur. Ancak bunları tüketime hazırlama işini köleler yapar.

“Çarşıya getirilmeden önce, şehrin dışındaki akar sularda, bunların bütün kiri pisliği iyice yıkanıp temizlenir. Sonra Utopialıların köleleri bunları keserek, bir kere daha yıkayıp temizlerler. Utopialılar, özgür yurttaşlarına hayvan kestirmezler. Çünkü hayvan öldüre öldüre, insan huyunun en tatlı yönü olan acıma duygusunun, yavaş yavaş körleşip yok olacağını düşünürler.”

“Utopialılar avı özgür insanlara yasak etmişler, onlara yaraşır görmedikleri bu işi sadece kasaplara bırakmışlardır ve daha önce söylediğimiz gibi, kasaplık da yalnız kölelerin işidir.”

“Utopialılar, bütün savaş tutsaklarını değil de, ancak silah elde yakaladıklarını köle yaparlar. Köle çocukları, ya da başka memleketlerde köle olanlar, Utopia’ya ayak basar basmaz özgür sayılırlar. Ama Utopialılar arasında ağır suç işleyenler, kölelikle cezalandırılır. Bazen de başka ülkelerde ağır suçlar işleyip ölüm cezasına çarptırılanlar, Utopia’da köle olurlar. Bu çeşit köleler çok boldur orada.

“Bunların çoğunu (köleleri, YK) pek az bir parayla, hatta genel olarak bedavaya alırlar. Bu köleler durmadan çalışmak zorundadırlar.”

“Bir başka çeşit köleleri de vardır onların: Bazen başka bir ülkede didinip duran yoksul bir işçi, kendi isteğiyle Utopia’da köle olur. Utopialılar, böylelerine çok iyi davranırlar, nerdeyse kendi özgür yurttaşlarıymış gibi saygı gösterirler onlara. Yalnız bu adamlar daha çok çalışmağa alışık oldukları için, biraz daha fazla iş verilir onlara. Bu yabancı köleler Utopia’dan gitmeğe niyetlenirlerse (ki binde bir olur bu) Utopialılar onu zorla tutmazlar, eli boş da göndermezler kendi ülkesine.” (Bu paragrafta anlatılanlar, 1960’larda Federal Almanya’ya çalışmaya giden Türkleri anımsatmaktadır.)

Utopialılar savaş için de bir başka halkı kullanırlar:

“Savaş oldu mu, bütün paralarını bir araya toplayıp, beklenmedik tehlikelere, sıkıntılara karşı bir kalkan gibi kullanırlar. Tuttukları yabancı askerlere bu paraları bol bol verirler. Çünkü, Utopia’lılar kendi yurttaşından çok yabancıları ölüm tehlikesine atar.”

“Her memleketten, özellikle Zapolete’lerden asker tutarlar ve onları savaşa sürerler. (...) Savaş için yaratılmış olan bu adamlar dövüşmeye can atarlar. (...) Bu ulus Utopialılar için bütün dünya ile savaşır. Çünkü, hiçbir yerde Utopialılar kadar para veren olmaz. İyi insanları iyi işlerde kullanan Utopialılar, bu aşâğılık kişileri kötü işlere koşup harcarlar. Zapolete’lere ihtiyaçları olunca, onları parlak umutlar vererek en belalı işlere sürerler; çoğu ölür gider ve hiçbir zaman ödüllerini almaya gelemezler. Bir daha sefere tehlikelere atılmayı göze alsınlar diye, sağ kalanlara verdikleri sözü tutarlar. Utopialılar bu kiralık askerlerin sürü ile ölmesinden hiç kaygılanmazlar. Çünkü, dünyayı bu lanetli, bu haydut soyundan kurtaracakları gün, bütün insanlığa hayırlı bir iş görmüş olacaklarına inanırlar.”

Çağımızda bazı kişiler tarafından göklere çıkarılan ve “eşine tarihte az rastlanan büyük bir devrimci” olarak övülen Thomas More, dönemin İngiltere’sinin hakim sınıflarının baskı ve sömürsünü sürdürmede en üst düzeyde sorumluluk üstlenmiş bir kişiydi. İlk kez 1516 yılında, günümüzden 505 yıl önce yayımlanan kitabında hayal ettiği düzenin birçok olumlu özelliği vardı, ancak öngördüğü düzen köle sömürsüne ve yabancıların kullanılmasına dayanıyordu. Özgür insanlar için yeryüzünde yaratılan cennet, başkaları üzerinde baskı ve sömürü temelinde inşa edilmişti.